

MOTINOS LŪKESČIŲ, JAUSMŲ IR PARAMOS VAIKUI SĄRYŠIS SU TURINČIŲ MOKYMOSI NEGALE VAIKŲ ELGESIO BEI EMOCINIAIS SUNKUMAIS

Rasa Barkauskienė

Socialinių mokslų daktarė, lektorė
Mykolo Romerio universitetas
Psichologijos katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Tel. 274 06 09
El. paštas: rasabark@takas.lt

Straipsnyje nagrinėjama veiksnių, susijusių su turinčių mokymosi negalę vaikų elgesio bei emociniais sunkumais, problema. Tyrimas buvo skirtas įvertinti vaikų, turinčių mokymosi negalę, elgesio bei emocinių problemų ypatumus, vaiko atitikimo motinos lūkesčius laipsnį, motinos jausmų, įsitraukimo į vaiko mokymosi veiklą pobūdį ir šių kintamųjų tarpusavio sąryšį. Eksperimentinę grupę sudarė turinčių mokymosi negalę, kontrolinę – vidutiniškai besimokančių vaikų šeimos. Tyrimo duomenys rodo, kad turintys mokymosi negalę vaikai pasižymi didesne nei jų bendraamžiai emocinio pobūdžio sunkumų rizika bei aukštesniu bendru elgesio ir emocinių problemų lygiu. Eksperimentinėje grupėje motinos ir vaiko tarpusavio santykiams būdingas prastesnis vaiko atitikimas motinos lūkesčius, stipresni motinų neigiami jausmai vaikui ir nepasitenkinimas savimi, didesnis įsitraukimo į vaiko mokymosi veiklą laipsnis, tačiau teigiami motinų jausmai vaikui tiriamųjų grupėse nesiskyrė. Didėsni turinčių mokymosi negalę vaikų elgesio ir emociniai sunkumai susiję su mažesniu atitikimo motinos lūkesčius laipsniu, stipresniais jos neigiamais jausmais vaikui, didesne negatyvia namų darbų atlikimo kontrole bei retesniais motinos ir vaiko pokalbiais apie mokymąsi ir mokyklą.

Psichologinių studijų duomenys rodo, kad turintys mokymosi negalę vaikai, palyginti su bendraamžiais, patiria daugiau psichologinių sunkumų: didelė šių vaikų dalis išgyvena vienišumo, atstūmimo, depresiško, nerimo jausmus ir kitus įvairaus pobūdžio emocinius sunkumus, o kiti yra agresyvūs, opoziciniai ar linkę nusikalsti (Al-Yagon and Mikulincer, 2004; Greenham,

1999; Morrison and Cosden, 1997). Tačiau klausimas dėl veiksnių, susijusių su padidėjusia šių vaikų psichologinių sunkumų rizika, yra problemiškas ir vis dar atviras. Bandymai paaiškinti veiksnius, darančius įtaką mokymosi negalę turinčių vaikų elgesio bei emocinėms problemoms, kurį laiką buvo siejami su specifinei mokymosi negalei būdingais ypatumais. Mokymosi negalę

traktuojant kaip sutrikimą, sukeltą centrinės nervų sistemos disfunkcijų, pabrėžiama organinė psichologinio prisitaikymo sunkumų prigimtis (Greenham, 1999; Rourke and Fuerst, 1995). Kiti autoriai pagrindine turinčių mokymosi negalę vaikų patiriamų psichologinių sunkumų priežastimi laiko tai, kad „šiems moksleiviams būdingas nepakankamas socialinis pažinimas“ (Hallahan ir Kauffman, 2003, p. 182), kuris turi įtakos vaiko sąveikai su aplinkiniais. Dauguma tyrimų, kuriais siekta atskleisti turinčių mokymosi negalę vaikų elgesio bei emocinių problemų veiksnus, koncentravosi į vaiko ypatumus – neverbalinius ir psichomotorinių įgūdžių sutrikimus (Fuerst and Rourke, 1993), kalbos sutrikimus (Tomblin et al., 2000; Vallance and Cummings, 1998), negalės sunkumo laipsnį (Martinez and Semrud-Klikeman, 2004). Visgi šiandien pripažįstama, kad traktuojant elgesio bei emocinius sunkumus kaip mokymosi negalės klinikinio sindromo dalį ne visada galima paaiškinti šių vaikų patiriamų sunkumų įvairovę ir laipsnį (Greenham, 1999; Sattler, 2002). Pastaruoju metu mokslininkai mokymosi negalę turinčių vaikų elgesio bei emocinių sunkumų veiksnams analizuoti siūlo taikyti rizikos ir atsparumo modelį, kuriame išskiriami individo, šeimos ir bendruomenės arba kultūriniai veiksniai (Luthar and Cicchetti, 2000; Morrison and Cosden, 1997; Sorensen et al., 2003), taigi mokymosi negalę turinčio vaiko elgesio bei emociniai sunkumų veiksniai tiriami platesniame kontekste: atsižvelgiama ne tik į mokymosi negalės specifiką, bet ir į išplėstinę vaiko aplinką – šeimos ir mokyklos – ir tarpusavio santykius joje, raidos tarpinį, kultūrinę terpę (Wong, 2003).

Bandymai suprasti mokymosi negalę turinčių vaikų šeimos veiksnus, susijusius su padidėjusia šių vaikų elgesio bei emocinių problemų rizika, yra labai fragmentiški, nepaisant to, kad

įvairių teorinių koncepcijų autoriai daro prielaidą, jog turinčių mokymosi negalę vaikų patiriami psichologiniai sunkumai susiję su artimiausios vaiko aplinkos – vaiko ir tėvų santykių kokybės, šeimos funkcionavimo – ypatumais (Greenham, 1999; Morrison and Cosden, 1997; Sattler, 2002). Ligšiolinėse studijose domėtasi kai kurių šeimos veiksnių, kaip antai motinos vidinės darnos jausmo, tėvų nusivylimo, šeimos sutelktumo, rigidiškumo ir bendro funkcionavimo, vaiko atitikimo lūkesčius sąsajomis su turinčių mokymosi negalę vaikų elgesio bei emociniais sunkumais (Al-Yagon and Mikulincer, 2004; Feagans et al., 1991; Michaels and Lewandowski, 1990; Tollison et al., 1987). Šių tyrimų rezultatai atkreipia dėmesį į tai, kad kai kurie tėvų ir vaiko santykių aspektai, pavyzdžiui, vaiko atitikimo motinų lūkesčius laipsnis, laikytinas svarbiu ir ilgalaikiu vaiko psichologinio prisitaikymo bei akademinio funkcionavimo veiksnium mokymosi negalę turintiems vaikams. Manoma, kad tėvų lūkesčiai gali sudaryti emocinį krūvį vaikui ir taip pastiprinti ar didinti jo / jos elgesio emocinių sunkumų riziką (Feagans et al., 1991; Tollison et al., 1987). D. B. Bugentalio (1992), R. J. Coplano ir bendraautorių (2000) nuomone, tėvų lūkesčiai diferencijuoja jų emocinius atsakus vaikui. Jei vaikas suvokiamas kaip „problema“, tėvai išgyvena stresą, frustraciją ir pykčio jausmus. Bendroje populiacijoje motinų pykčio, nusivylimo bei kaltės jausmai siejami su vaiko emociniais sunkumais (Rubin and Mills, 1991), tėvų kaltės jausmai buvo susiję su genetinėmis ligomis sergančių vaikų emocinėmis (internaliomis) problemomis bei bendru elgesio ir emocinių problemų lygiu (Jusienė, 2002). Taigi tikėtina, kad tėvų (motinų) išgyvenami jausmai vaikui gali turėti glaudų ryšį ir su turinčių mokymosi negalę vaikų psichologinio prisitaikymo problemomis, tačiau tai nėra em-

piriškai nagrinėta. Antra, tėvų lūkesčiai siejami ir su jų pasirenkamomis elgesio su vaiku strategijomis (Coplan et al., 2000). Psichologinės studijos rodo, jog pradinės mokyklos laikotarpiu, kai vaikui diagnozuojama mokymosi negalė, tėvai daug pastangų skiria pagelbėti vaikui mokytis (Barkauskienė, 2003; Kuzell and Brasington, 1990). Tėvų parama vaikui nėra vienareikšmis stimulas: didesnis įsitraukimas į vaiko mokymosi veiklą siejamas su mokymosi negalę turinčių vaikų pozityviu prisitaikymu, geresniu savęs vertinimu bei aukštesniais mokymosi laimėjimais (Speakman et al., 1993; Vogel et al., 1993; Werner, 1993), o kiti autoriai nurodo, jog nuolatinė pagalba vaikui, įtampos lydimą namų darbų atlikimo kontrolė skatina jo priklausomumą bei silpnina savarankiškumą (Levin et al., 1997). Psichologinės studijos, atliktos bendroje populiacijoje, rodo, kad motinų įsitraukimas, kontrolė bei direktyvumas susiję su vaikų emociniais sunkumais (Rubin and Mills, 1991). Remiantis šiais rezultatais galima daryti prielaidą, kad griežta kontrolė gali didinti internalių problemų, ypač nerimastingumo ar psichosomatinių, riziką ir mokymosi negalę turintiems vaikams, tačiau kiti įsitraukimo į vaiko mokyklinę veiklą būdai – paskatinimas, parama – gali būti susiję su pozityviais vaiko psichologinio prisitaikymo aspektais.

Šių prielaidų patikrinimas ir paskatino atlikti tyrimą, kurio tikslas – įvertinti motinos lūkesčių, jausmų ir paramos sąsajas su turinčių mokymosi negalę vaikų emocinėmis bei elgesio problemomis. Keliami šie uždaviniai. Pirma, palyginti turinčių mokymosi negalę ir vidutiniškai besimokančių vaikų emocinių ir elgesio problemų laipsnį bei atitikimo motinos lūkesčius, jausmus ir įsitraukimo į vaiko mokymosi veiklą pobūdį. Antra, nustatyti, kurie motinos ir vaiko sąveikų kintamieji ar jų grupės susiję su turinčių

mokymosi negalę vaikų elgesio ir emocinėmis problemomis. Tai leistų išskirti motinos ir vaiko tarpusavio santykių veiksnius, susijusius su padidėjusia elgesio ir emocinių sunkumų rizika turintiems mokymosi negalę vaikams. Straipsnyje daroma prielaida, kad negatyvūs motinos ir vaiko tarpusavio santykių aspektai – prastas atitikimas motinos lūkesčius, jos neigiami jausmai vaikui bei negatyvi namų darbų atlikimo kontrolė – susiję su didesniais turinčių mokymosi negalę vaikų psichologinio prisitaikymo sunkumais.

Metodika

Dalyviai. Tyrime dalyvavo 204 šeimos. Jos suskirstytos į dvi grupes: eksperimentinę, kurią sudarė 102-ų mokymosi negalę turinčių vaikų šeimos, ir kontrolinę, kurioje buvo 102-ų vidutiniškai besimokančių vaikų šeimos. Visi vaikai mokėsi Vilniaus bendrojo lavinimo mokyklų pradinėse (2–4) klasėse, jų amžius 8–11 metų. Turinčiais mokymosi negalę (MN, $n = 102$) buvo laikomi vaikai, kuriems Vilniaus psichologinės pedagoginės tarnybos arba mokyklų specialiojo ugdymo komisijų tarpdalykinė specialistų komanda, susidedanti iš psichologo, specialiojo pedagogo, logopedo bei gydytojo (vaikų neurologo arba vaikų psichiatro), diagnozavo mokymosi negalę ir atmetė kitas mokymosi sunkumų priežastis bei raidos sutrikimus.

Kontrolinės – vidutiniškai besimokančiųjų – grupės (VBV, $n = 102$) vaikai tyrimui buvo atrinkti atsitiktine tvarka tose pačiose klasėse, kuriose mokėsi mokymosi negalę turintys vaikai. Vidutiniškai besimokančiais laikyti vaikai, kurių lietuvių kalbos ir matematikos mokymosi rezultatai mokytojų vertinami 6–8 balais. Klasės mokytojai buvo prašomi nurodyti tokius vaikus, o tyrime dalyvavę vaikai atsitiktinai atrink-

1 lentelė. Duomenys apie tiriamųjų imtį

	<i>Mokymosi negalę turintys vaikai (n = 102)</i>	<i>Vidutiniškai besimokantys vaikai (n = 102)</i>
Amžiaus vidurkis	9,3	9,3
Berniukai	68 (66,7%)	68 (66,7%)
Mergaitės	34 (33,3%)	34 (33,3%)

ti iš mokytojų pateikto vidutiniškai besimokančiųjų sąrašo. Mokymosi negalę turinčių ir vidutiniškai besimokančių vaikų grupės buvo suvienodintos ne tik pagal klasę, bet ir pagal lytį. Duomenys apie tiriamųjų imtį pateikiami 1-oje lentelėje.

Įvertinimo būdai. *CBCL 4/18 vaikų elgesio klausimynas* (Achenbach, 1991). CBCL, kurį pildė tėvai, skirtas 4–18 metų vaikų elgesiui vertinti. Į lietuvių kalbą CBCL pirmiausia išvertė R. Žukauskienė ir jį taikė mokyklinio amžiaus vaikų agresyvumo tyrimams (Žukauskienė, 1998), o vėliau paskelbė kai kuriuos šio klausimyno psichometrinius rodiklius (Žukauskienė ir Ignatavičienė, 2001). CBCL 4/18 sudarytas iš dviejų dalių: vaiko kompetencijos vertinimo ir probleminio elgesio vertinimo skalių. Šiame darbe naudotos tik probleminio elgesio vertinimo skalės, kurias sudaro 113 teiginių, aprašančių įvairius vaikų elgesio ypatumus. Probleminių elgesį aprašantys CBCL teiginiai pasiskirsto į aštuonis elgesio problemų sindromus (subskales): atsiribojimas, somatiniai skundai, nerimas / depresiškumas, socialinės problemos, mąstymo problemos, dėmesio problemos, delinkventiškumas, agresyvumas. Taikydamas faktorių analizę bei remdamasis atvejų analize, T. M. Achenbachas (1991) atsiribojimo, somatinių skundų bei nerimastingumo / depresiškumo subskales jungia į internalių problemų faktorių, o delinkventiškumo bei agresyvumo subskales priskiria ekster-

nalių problemų faktoriui. Dėmesio problemų bei socialinių problemų subskalės nepatenka nei į internalių, nei į eksternalių problemų faktorių. Šiame straipsnyje analizuojami CBCL 4/18 skalės internalių bei eksternalių problemų faktorių ir bendro problemų lygio įverčiai, pateikiami T balais.

Įsitraukimo į vaiko mokymosi veiklą skalė (Barkauskienė, 2003). Skalė skirta įvertinti tėvų dalyvavimo vaiko mokymosi veikloje pobūdį ir laipsnį. Ją sudaro 19 teiginių, pasiskirstančių į keturias subskales: parama mokantis, tėvų pokalbiai su vaiku apie mokymąsi ir mokyklą, negatyvi namų darbų atlikimo kontrolė, paskatinimas. Statistinei analizei pateikiami minėtų subskalių suminiai rodikliai bei bendras įsitraukimo į vaiko mokymosi veiklą indeksas (suminis subskalių rodiklis), transformuoti į T balus. Subskalių vidinio suderinamumo (*Cronbacho alpha*) rodikliai šiai tiriamųjų imčiai buvo tokie: paramos ruošiant namų darbus subskalėje – 0,74, tėvų pokalbių su vaiku – 0,68, paskatinimo – 0,69, negatyvios namų darbų atlikimo kontrolės – 0,56.

Jausmų vaikui skalė (Barkauskienė, 2003). Skalę sudaro 13 teiginių, kurie įvertina, kaip tėvai suvokia vaiko daromą jiems įtaką „lyginant su kitų tokio paties amžiaus vaikų įtaka jų tėvams“. Skalėje pateiktiems teiginiais tėvai gali pritarti naudodamiesi 4 balų skale nuo „ne“ iki „daug“. Teiginiai pasiskirsto į tris subskales: *teigiama jausmai* (TJ), *neigiama jausmai* (NJ), *ne-*

pasitenkinimas savimi kaip motina / tėvu (NPJ). Statistinei analizei pateikiami minėtų subskalų suminiai rodikliai, paversti T balais: kuo didesnis subskalės rodiklis, tuo intensyvesni teigiami, neigiami jausmai vaikui bei nepasitenkinimas savimi kaip motina / tėvu. Gauti tokie šios tiriamųjų imties vidinio suderinamumo (*Cronbacho alpha*) įverčiai: teigiamų jausmų subskalėje – 0,75, neigiamų jausmų – 0,79 ir nepasitenkinimo savimi kaip motina / tėvu – 056.

Atitikimo tėvų lūkesčius (angl. *goodness of fit*) įvertinimo metodika (Feagans et al., 1991). Vaiko atitikimui tėvų lūkesčius įvertinti buvo taikoma šiek tiek modifikuota L.V. Feagans ir bendraautorių pateikiama metodika, kurią, gavusi autorių sutikimą, vertė ir adaptavo straipsnio autorė bei taikė ją savo tyrime (Barkauskienė, 2004). Atitikimo tėvų lūkesčius įvertinimo metodą sudaro dvi dalys: tėvams pateikiamas vaikų pageidaujamo ir nepageidaujamo elgesio ypatumų sąrašas, iš kurio jie prašomi pasirinkti po penkis pageidaujamo ir nepageidaujamo vaikų elgesio ypatumus, o vėliau pagal tuos pačius požymius vertina vaiko elgesį keturių balų skale (1 – niekada, 2 – kartais, 3 – dažnai, 4 – visada). Tėvams pateiktas vaikų pageidaujamo ir nepageidaujamo elgesio ypatumų sąrašas buvo kiek modifikuotas, palyginti su L. V. Feagans ir bendraautorių naudotu, t. y. vaiko elgesio ypatumai mūsų sudarytame sąraše buvo parinkti remiantis tėvų apklausa (atlikta Vilniuje) apie tai, kokį vaiko elgesį jie laiko pageidaujamu ir nepageidaujamu. Remiantis metodikos autorių rekomendacijomis, vaiko priskyrimo gero arba prasto atitikimo tėvų lūkesčius grupėms pagrindą sudaro tėvų pasirinktų nepageidaujamo elgesio ypatumų analizė: jeigu tėvai vaiką pagal tris ar daugiau ne-

pageidaujamo elgesio požymių vertina kaip besielgiantį tokiu būdu „dažnai“ arba „visada“, jis priskiriamas *prasto atitikimo tėvų lūkesčius grupei*, jeigu tokių vertinimų yra mažiau negu trys, vaikas priskiriamas *gero atitikimo tėvų lūkesčius grupei*.

Tyrimo eiga. Klausimynai šeimoms buvo perduodami pildyti į namus kartu su laišku, paaiškinančiu tyrimo tikslą. Klausimynus užpildė motinos. Tyrimo duomenys buvo renkami nuo 2002 metų kovo iki 2003 metų vasario.

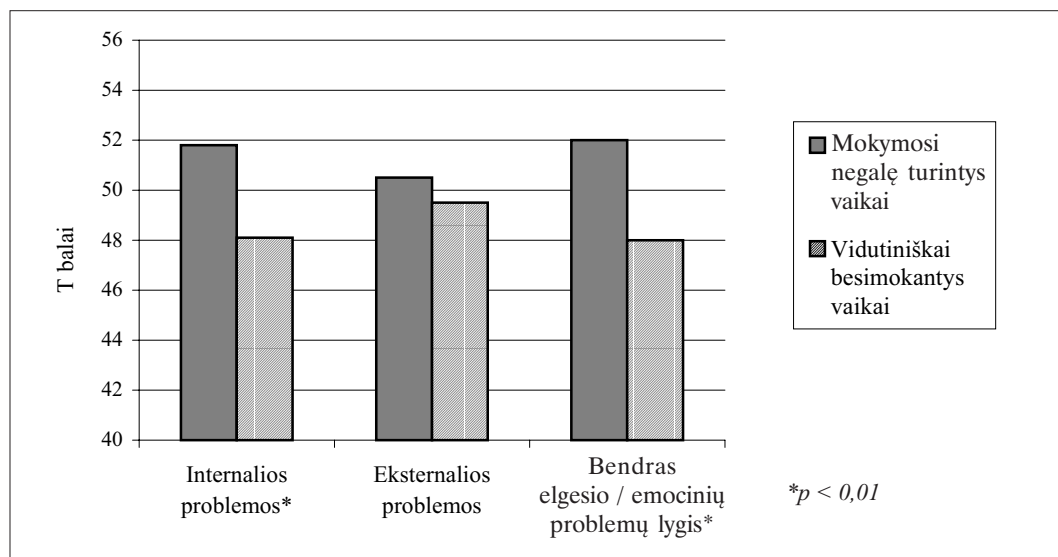
Duomenų tvarkymas. Tarpgrupiniams palyginimams naudoti Stjudento t kriterijus, kai skalės intervalinės, ir Chi kvadrato testas (χ^2) nominalinėms skalėms. Ryšiai tarp požymių skaičiuoti pasitelkus Pearsono momentinės koreliacijos koeficientą. Regresinė analizė atlikta taikant laiptinės regresijos (angl. *stepwise*) metodą.

Rezultatai

CBCL 4/18 skalės rezultatai

CBCL 4/18 skalės rezultatų dviejose tiriamųjų – mokymosi negalę turinčių ir vidutiniškai besimokančių vaikų – grupių palyginimai pateikiami 1 pav. Iš jo matoma tendencija, jog mokymosi negalę turintys vaikai pasižymi didesnėmis psichologinio prisitaikymo problemomis.

Nustatytas mažiausias eksternalių problemų faktoriaus įverčių skirtumas. Gautų rezultatų palyginimas pagal Stjudento t kriterijų rodo, jog šis skirtumas nėra statistiškai reikšmingas ($t = 0,66$, $p > 0,05$), tačiau statistiškai reikšmingai skiriasi internalių problemų ($t = 2,70$, $p < 0,01$) bei bendrasis elgesio ir emocinių sunkumų lygis ($t = 2,90$, $p < 0,01$) eksperimentinėje ir kontrolinėje grupėse.

1 pav. Mokymosi negalę turinčių ir vidutiniškai besimokančių vaikų internalių, eksternalių problemų bei bendro elgesio ir emocinių problemų lygio įverčiai

Vaiko atitikimas motinos lūkesčius tiriamųjų grupėse

Kaip minėta metodikos skyriuje, atitikimo tėvų lūkesčius laipsnis vertinamas kaip mažas arba didelis. Tikėtasi, jog mokymosi negalę turintys vaikai dažniau neatitiks motinų lūkesčių. Statistinė analizė šią prielaidą patvirtina: turintys mokymosi negalę vaikai dažniau patenka į prastai atitinkančių motinų lūkesčius grupę. 38,2 proc. šios grupės motinų savo vaikus vertina kaip prastai atitinkančius jų lūkesčius ir tik 23,5 proc. vidutiniškai besimokančių vaikų motinų nurodo, jog vaikai prastai atitinka jų lūkesčius. Atvirkštinė tendencija matyti kalbant apie gerą vaikų atitikimą motinų lūkesčius: atitinkamai 61,8 proc. ir 76,5 proc. eksperimentinės ir kontrolinės grupės motinų savo vaikus vertina kaip visai atitinkančius jų lūkesčius. Gautų įverčių palyginimas pagal Chi kvadrato kriterijų rodo

esant statistiškai reikšmingus tarpgrupinius skirtumus ($\chi^2 = 5,17, p < 0,05$).

Motinų jausmai vaikui

Motinų jausmai vaikui analizuoti įvertinus tris kintamuosius: teigiamus jausmus, neigiamus jausmus bei nepasitenkinimą savimi kaip motina. Eksperimentinės ir kontrolinės grupių palyginimo pagal minėtus kintamuosius rezultatai, pateikti 2-oje lentelėje, rodo, kad mokymosi negalę turinčių ir vidutiniškai besimokančių vaikų motinų jausmai skyrėsi: mokymosi negalę turintys vaikai kelia daugiau negatyvių jausmų motinoms negu vidutiniškai besimokantys jų bendraamžiai. Turinčių mokymosi negalę vaikų motinos labiausiai išsiskiria neigiamais jausmais: jos labiau nerimauja, nusivilia vaiko mokymosi rezultatais, jas vaikų mokymasis labiau vargina, jos patiria daugiau streso kalbėdamosi su vaiko mokytojais, taip pat joms sunkiau kalbėtis su

2 lentelė. Motinos jausmų vaikui kintamųjų įverčių vidurkiai (T balai), standartiniai nuokrypiai ir t testo reikšmės

<i>Jausmų vaikui skalės kintamieji</i>		<i>Mokymosi negalę turintys vaikai (n = 102)</i>	<i>Vidutiniškai besimokantys vaikai (n = 101)</i>	<i>t reikšmė</i>
Teigiami jausmai	M	48,9	51,1	-1,52
	SD	10,6	9,3	
Neigiami jausmai	M	54,7	45,2	7,65***
	SD	9,2	8,4	
Nepasitenkinimas savimi kaip motina	M	51,6	48,4	2,32*
	SD	10,6	9,1	

* p < 0,05; *** p < 0,0001

draugais ir pažįstamais apie savo vaiko mokymąsi. Palyginti su vidutiniškai besimokančių vaikų motinomis, mokymosi negalę turinčių vaikų mamos taip pat nurodo ir didesnę nepasitenkinimą savimi kaip motina. Taikant neigiamų jausmų bei nepasitenkinimo savimi kaip motina subskales konstatuoti statistiškai reikšmingi skirtumai (žr. 2-ą lentelę).

Motinos įsitraukimas į vaiko mokymosi veiklą

Motinų įsitraukimo į vaiko mokymosi veiklą vidurkiai, standartiniai nuokrypiai ir grupiniai

palyginimai pateikiami 3-ioje lentelėje. Iš jos matyti, kad mokymosi negalę turinčių vaikų motinos labiau įsitraukia į vaiko mokymosi veiklą, tačiau, kaip ir buvo tikėtasi, skyrėsi įsitraukimo į šią veiklą pobūdis. Didžiausias skirtumas nustatytas taikant paramos ruošiant namų darbus subskalę (p < 0,001), kiek mažesni, tačiau statistiškai reikšmingi skirtumai gauti taikant negatyvios namų darbų kontrolės (p < 0,05) bei paskatinimo (p < 0,01) subskales. Pokalbių su vaiku apie mokymąsi ir mokyklą subskalėje nebuvo statistiškai reikšmingo skirtumo.

3 lentelė. Įsitraukimo į vaiko mokymosi veiklą skalės subkalių įverčių vidurkiai (M), standartiniai nuokrypiai (SD) ir t testo reikšmės

<i>Įsitraukimo į vaiko mokymosi veiklą skalės kintamieji</i>	<i>Mokymosi negalę turintys vaikai (n = 102)</i>		<i>Vidutiniškai besimokantys vaikai (n = 101)</i>		<i>t reikšmė</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
Negatyvi namų darbų atlikimo kontrolė	51,7	9,11	48,3	10,61	2,40*
Parama ruošiant namų darbus	52,8	9,30	47,2	9,93	4,17***
Pokalbiai apie mokymąsi	49,4	10,03	50,5	9,99	-0,78
Paskatinimas	51,7	9,34	48,3	10,39	2,44**
Bendras įsitraukimo į vaiko mokymosi veiklą indeksas	52,0	9,44	48,0	10,19	2,88**

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

4 lentelė. CBCL 4/18 skalės ir vaiko atitikimo motinos lūkesčius laipsnio, motinos jausmų ir išitraukimo į vaiko mokymosi veiklą įverčių koreliacijos

Motinos ir vaiko sąveikų kintamieji		MOKYMOŠI NEGALE TURINTYS VAIKAI (n = 102)			VIDUTINIŠKAI BESIMOKANTYS VAIKAI (n = 102)		
		Int. problemos	Ekst. problemos	Bendras EEP lygis	Int. problemos	Ekst. problemos	Bendras EEP lygis
Vaiko atitikimo motinos lūkesčius laipsnis		-0,226*	-0,293**	-0,330**	-0,242*	-0,303**	-0,338***
JAUSMŲ SKALĖ	Teigiami jausmai	-0,174	-0,193	-0,186	-0,126	-0,160	-0,149
	Neigiami jausmai	0,171	0,327***	0,311**	0,235*	0,391***	0,395***
	Nepasitenkinimas savimi kaip motina	0,160	0,160	0,195	0,219*	0,144	0,194
IŠITRAUKIMO Į VAIKO MOKYMOŠI VEIKLĄ SKALĖ	Negatyvi namų darbų atlikimo kontrolė	0,159	0,171	0,207*	0,114	0,251*	0,222*
	Parama ruošiant namų darbus	-0,041	-0,107	-0,041	-0,035	-0,068	-0,046
	Tėvų pokalbiai su vaiku	-0,308**	-0,290**	-0,314**	-0,176	-0,247*	-0,213*
	Paskatinimas	-0,191	-0,206*	-0,189	-0,185	-0,106	-0,143
	Bendras išitraukimo į vaiko mokymosi veiklą indeksas	-0,170	-0,198*	-0,161	-0,121	-0,103	-0,100

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

Paaiškinimai: Int. problemos – internalios problemos; Ekst. problemos – eksternalios problemos; bendras EEP lygis – bendras elgesio ir emocinių problemų lygis

Motinos lūkesčių, jausmų, išitraukimo į vaiko mokymosi veiklą ir CBCL 4/18 įvertinimų ryšys

Koreliacinės analizės rezultatai pateikiami 4-oje lentelėje. Abiejose tiriamųjų grupėse vaikų elgesio ir emocinių sunkumų kintamųjų statistiškai reikšminga koreliacija su vaiko atitikimo motinos lūkesčius laipsniu buvo neigiama. Mažesnis mokymosi negalę turinčių vaikų atitikimo motinos lūkes-

čius laipsnis susijęs su aukštesniu internalių ($r = -0,23$, $p < 0,05$), eksternalių ($r = -0,29$, $p < 0,01$) sunkumų bei bendru problemiško elgesio lygiu ($r = -0,33$, $p < 0,01$). Tiriamųjų grupėse buvo aptikta ir daugiau panašių sąveikų: bendras elgesio ir emocinių sunkumų lygis statistiškai reikšmingai buvo susijęs su stipresniais neigiamais motinų jausmais vaikui, didesne negatyvia namų darbų atlikimo kontrole bei retes-

niais pokalbiais su vaiku apie mokymąsi ir mokyklą. Didesni turinčių mokymosi negalę vaikų elgesio (eksternalūs) sunkumai statistiškai reikšmingai koreliavo su stipresniais motinų neigiamais jausmais vaikui ($r = 0,33, p < 0,001$) bei, kitaip nei vidutiniškai besimokančių bendraamžių grupėje, su mažesniu bendru motinos išitraukimu į vaiko mokymosi veiklą ($r = -0,19, p < 0,05$), retesniais vaiko paskatinimais ($r = -0,21, p < 0,05$) ir pokalbiais su vai-

ku ($r = -0,29, p < 0,01$). Daugiau emocinių (internalių) sunkumų patiria tie mokymosi negalę turintys vaikai, kurių motinos su jais mažiau kalbasi apie jų mokymąsi bei mokyklą ($r = -0,31, p < 0,01$).

Siekiant išsiaiškinti, kurie motinos ir vaiko tarpusavio sąveikų kintamieji geriausiai prognozuoja turinčių mokymosi negalę vaikų elgesio bei emocinius sunkumus, atlikta regresinė analizė. Jai naudotas laiptinės regresijos (angl. *step-wise regression*) modelis leidžia išskirti nepri-

5 lentelė. Regresinės analizės rezultatai tiriamųjų grupėse

CBCL 4/18 FAKTORIAI	GRUPĖ	NEPRIKLAUSOMI KINTAMIEJI	β	MODELIS		
				R	R ²	F
Internalios problemos	MN vaikai	Motinos ir vaiko pokalbiai	-0,308**	0,308**	0,10	10,36**
	VBV vaikai	Atitikimo motinos lūkesčius laipsnis	-0,245*	0,387**	0,15	5,52**
		Paskatinimas	-0,226*			
		Motinos nepasitenkinimas savimi	0,223*			
Eksternalios problemos	MN vaikai	Neigiami jausmai	0,284**	0,463***	0,22	8,93***
		Motinos ir vaiko pokalbiai	-0,220*			
		Atitikimo motinos lūkesčius laipsnis	-0,198*			
	VBV vaikai	Neigiami jausmai	0,312***	0,500***	0,25	10,32***
		Atitikimo motinos lūkesčius laipsnis	-0,243*			
		Motinos ir vaiko pokalbiai	-0,222*			
Bendras elgesio ir emocinių sunkumų lygis	MN vaikai	Atitikimo motinos lūkesčius laipsnis	-0,235*	0,485***	0,24	9,95***
		Neigiami jausmai	0,264**			
		Motinos ir vaiko pokalbiai	-0,241*			
	VBV vaikai	Neigiami jausmai	0,36***	0,514***	0,27	11,16***
		Atitikimo motinos lūkesčius laipsnis	-0,274**			
		Paskatinimas	-0,211*			

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Paaiškinimai: MN vaikai – mokymosi negalę turintys vaikai; VBV vaikai – vidutiniškai besimokantys vaikai

klausomuosius kintamuosius ar jų grupes, turinčius didžiausią prognostinę vertę priklausomiesiems kintamiesiems bei atmesti papildomos prognostinės vertės neturinčius kintamuosius (Tabachnik and Fidell, 2000). Internalių, eksternalių problemų bei bendro elgesio ir emocijų sunkumų lygio įverčiai buvo naudoti kaip priklausomieji kintamieji, o vaiko atitikimo motinos lūkesčius laipsnio, teigiamų jausmų, neigiamų jausmų vaikui, motinos nepasitenkinimo savimi, paramos ruošiant namų darbus, neigiamų namų darbų atlikimo kontrolės, paskatinimo bei motinos ir vaiko pokalbių subskalių įverčiai kaip nepriklausomieji kintamieji. Gauti rezultatai pateikiami 5-oje lentelėje. Nustatyta, kad elgesio (eksternalius) sunkumus bei bendrą elgesio ir emocijų sunkumų lygį turintiems mokymosi negalę vaikams geriausiai galima numatyti pagal vaiko atitikimo motinos lūkesčius laipsnį, neigiamus motinos jausmus bei motinos ir vaiko pokalbių apie mokyklą ir mokymąsi lygį. Šių kintamųjų sąveika paaiškina 24 proc. bendro elgesio ir emocijų sunkumų ir 22 proc. eksternalių problemų kintamumo eksperimentinėje grupėje. Motinos ir vaiko tarpusavio sąveikos veiksnių prognostinis reikšmingumas buvo prasčiausias numatant internalias turinčių mokymosi negalę vaikų problemas: tik motinos ir vaiko pokalbiai apie mokymąsi ir mokyklą prognozuoja emocijų sunkumus šioje grupėje ir paaiškina 10 proc. jų kintamumo.

Lyginant motinos ir vaiko tarpusavio sąveikų prognostinį reikšmingumą tiriamųjų grupėse pastebima, kad tie patys kintamieji prognozuoja eksternalias problemas abiejose tiriamųjų grupėse. Labiausiai skiriasi nagrinėtų kintamųjų reikšmingumas numatant turinčių mokymosi negalę ir vidutiniškai besimokančių vaikų emocijų sunkumus.

Rezultatų aptarimas

Šio tyrimo rezultatai nagrinėtini keletu aspektų. Pirma, jie parodo vaikų, turinčių mokymosi negalę, elgesio bei emocijų problemų ypatumus. Antra, gauti rezultatai atskleidžia kai kuriuos turinčių mokymosi negalę vaikų ir jų motinų tarpusavio sąveikos specifiškumus, palyginti su vidutiniškai besimokančiais bendraamžiais. Trečia, turinčių mokymosi negalę vaikų elgesio ir emocijų sunkumų, taip pat motinos ir vaiko tarpusavio santykių sąryšio analizė praplečia žinias apie šių vaikų psichologinio pažeidžiamumo veiksnius.

Tyrimo rezultatai patvirtina kitų šalių autorių empirinių studijų išvadas, kad mokymosi negalę turintiems vaikams būdingas aukštesnis bendras elgesio ir emocijų sunkumų lygis nei vidutiniškai besimokantiems bendraamžiams (Al-Yagon and Mikulincer, 2004; Greenham, 1999; Martinez and Semrud-Clikeman, 2004). Gauti rezultatai atskleidžia ir tai, kad vaikai, turintys mokymosi negalę, pasižymi emocinio pobūdžio sunkumais, pasireiškiančiais atsiribojimu, nerimu, depresiskumo ir vienišumo jausmais bei psichosomatiniais negalavimais. Eksternalaus elgesio sunkumų pobūdžiu mokymosi negalę turintys vaikai nesiskyrė nuo savo bendraamžių. Tai rodo, kad mokymosi negalių turintys vaikai, kaip grupė, susiduria su panašaus pobūdžio psichologiniais sunkumais ir tai nepriklauso nuo kultūros.

Kitas šio darbo uždavinys buvo įvertinti motinos ir vaiko tarpusavio santykių ypatumus. Gauti rezultatai papildė žinias apie vaikų, turinčių mokymosi negalę, artimiausios aplinkos kontekstą, jo specifiką, palyginti su vidutiniškai besimokančiais bendraamžiais. Kaip ir buvo tikėtasi, motinos ir vaiko santykiai mokymosi negalę turinčių ir vidutiniškai besimokančių vai-

kų šeimose daugeliu aspektų buvo skirtingi. Pirmiausia mokymosi negalę turintys vaikai išsiskiria prastesniu atitikimu motinos lūkesčius. Be to, mokymosi negalę turinčių vaikų motinos išsiskyrė ir stipresniais neigiamais jausmais vaikui, nors jų teigiami jausmai vaikui nesiskyrė nuo vidutiniškai besimokančių vaikų motinų. Turinčių mokymosi negalę vaikų ir vidutiniškai besimokančių jų bendraamžių grupių palyginimas pagal motinos išitraukimo į vaiko mokymosi veiklą pobūdį rodo esant didesnę negatyvią namų darbų atlikimo kontrolę, taip pat didesnę suteikiamos paramos, paskatinimų dažnį, palyginti su vidutiniškai besimokančiais bendraamžiais. Šie motinos ir vaiko tarpusavio sąveikų analizės rezultatai interpretuoti ne vienareikšmiškai. Viena, jie rodo, kad vaikai, patiriantys mokymosi sunkumų, yra taip pat mylimi savo šeimose, kaip ir jų bendraamžiai, sulaukia paskatinimų ir reikiamos paramos, tačiau šie rezultatai gali rodyti ir tai, kad turintys mokymosi negalę vaikai sulaukia ambivalentiškų savo motinų reakcijų: meilės ir nusivylimo, nepasitenkinimo jausmų, paramos ir kontrolės tuo pačiu metu. Interpretuojant gautus rezultatus iš šios perspektyvos, galima daryti prielaidą, kad nepasitenkinimu, tuo pat metu ir meile, parama grįsti santykiai vaikui sudaro įtampos kupiną aplinką šeimoje. Kita vertus, tik sąryšio su vaiko elgesio bei emociniais sunkumais analizė gali paaiškinti, kaip motinos ir vaiko santykių ypatumai atsiliepija vaiko psichologinei gerovei, taip pat atsakyti, kiek pagrįstas yra daugelio autorių keliamas klausimas apie šeimos veiksmų vaidmenį turinčių mokymosi negalę vaikų elgesio bei emociniams sunkumams.

Motinos ir vaiko santykių, analizuojamų motinos požiūriu, jausmų ir elgesio su vaiku aspektu, sąryšio su mokymosi negalę turinčių vaikų

elgesio ir emocinėmis problemomis įvertinimas buvo svarbiausias šio tyrimo uždavinys. Siekta atsakyti į klausimą, ar šeima – tai turinčių mokymosi negalę vaikų elgesio ir emocinių sunkumų veiksnys? Gauti rezultatai pirmiausia atskleidžia, jog motinos ir vaiko santykių ir vaikų elgesio bei emocinių problemų sąveikos labai panašios mokymosi negalę turinčių ir vidutiniškai besimokančių vaikų grupėse. Tai reiškia, jog ir mokymosi negalę turinčių, ir vidutiniškai besimokančių vaikų elgesio ir emociniai sunkumai glaudžiai susiję su artimiausios aplinkos – šeimos – ir tarpusavio sąveikų joje ypatumais. Taigi tyrimo rezultatai remia daugelio autorių, tyrinėjančių vaikų psichologinį prisitaikymą, teiginį, kad vaikų, turinčių mokymosi negalę, kaip ir kitų raidos sutrikimų turinčių bei normaliai besivystančių vaikų, sunkumų negalima suprasti neatsižvelgiant į vaikų psichologinių ypatumų ir aplinkos, kurioje jie funkcionuoja, sąveiką (Keogh and Weisner, 1993; Sameroff et al., 1997; Wong, 2003).

Gauti rezultatai patvirtina anksčiau skelbtas išvadas apie mokymosi negalę turinčių vaikų motinų lūkesčių ir šių vaikų elgesio bei emocinių problemų sąryšį (Feagans et al., 1991; Tollison et al., 1987). Nors, kitaip nei L. V. Feagans ir bendraautorių (1991) studijoje, mūsų tyrime nagrinėta vaiko atitikimo lūkesčius ir jo psichologinių sunkumų namų aplinkoje sąveika, jame gautas reikšmingas prastesnio vaiko atitikimo motinos lūkesčius ir didesnių jo elgesio bei emocinių sunkumų sąryšis tik dar kartą patvirtina, kad motinos ir vaiko suderinamumo stoka yra svarbus jo psichologinių sunkumų, kylančių ne tik mokykloje, bet ir šeimoje, veiksnys. Taip pat šis tyrimas atskleidė, kad ir kiti negatyvūs motinos ir vaiko santykių aspektai susiję su didesnėmis elgesio bei emocinėmis problemomis tu-

rinčių mokymosi negalę vaikų grupėje. Regresinės analizės rezultatai parodė, kad vaiko atitikimas motinos lūkesčius, neigiami motinos jausmai vaikui bei motinos ir vaiko pokalbiai turi didžiausią prognostinę vertę numatant turinčių mokymosi negalę vaikų elgesio bei emocinius sunkumus. Tyrimo rezultatai vertintini remiantis keletu perspektyvų. Pirma, jie papildė naujų pastarojo meto empirinių tyrimų išvadą, kad vaiko ir motinos tarpusavio santykiai gali būti laikomi vaikų, turinčių mokymosi negalę, psichologinio prisitaikymo rizikos veiksniumi (Al-Yagon and Mikulincer, 2004). Antra, nors regresinės analizės rezultatai leidžia išskirti motinos ir vaiko santykių kintamuosius, darančius įtaką vaikų, turinčių mokymosi negalę, elgesio bei emocinių sunkumų lygiui, tokiu būdu išskirti veiksniai negali būti traktuotini kaip priežastiniai. Priežastingumo veiksnių klausimas yra sudėtingas, jo analizė turi apimti įvairius su mokymosi negalės specifika susijusius veiksnius: organinio pažeidimo pobūdį, negalės struktūrinius ypatumus, išplėstinės aplinkos veiksnius (Greenham, 1999; Speakman et al., 1993). Mūsų tyrimo rezultatai vertintini kaip pirmasis žingsnis, siekiant atskleisti šeimos aplinkos vaidmenį, ir parodo, kad vaikų, turinčių mokymosi negalę, ir jų motinų tarpusavio santykių kokybė yra veiksnys, kurio negalima ignoruoti norint suprasti šių vaikų psichologinio pažeidžiamumo sąlygas. Trečia, gauti rezultatai vertingi praktiniu aspektu. Jais gali pasinaudoti psichologai, dirbantys su mokymosi negalę turinčių vaikų šeimomis: psichologui, konsultuojančiam šias šeimas, tikslinga aptarti tėvų jausmų vaikui, požiūrio į vaiką ir paramos jam temas, įvertinti vaiko įtaką šeimai, analizuoti tokio vaiko tarpusavio santykių šeimoje ir jo psichologinių sunkumų klausimus.

Išvados

1. Turintys mokymosi negalę vaikai pasižymi didesne elgesio ir emocinių sunkumų rizika, jiems dažniau nei bendraamžiams būdingos emocinio pobūdžio problemos.

2. Informacijos apie motinos ir vaiko santykius analizė tiriamųjų grupėse atskleidė šiuos ypatumus: mokymosi negalę turinčių vaikų motinos savo vaikus vertina kaip labiau neatitinkančius jų lūkesčių, jos patiria stipresnius neigiamus jausmus savo vaikui ir yra labiau nepatenkintos savimi kaip motina negu vidutiniškai besimokančių to paties amžiaus vaikų motinos, nors teigiamų jausmų vaikui intensyvumas nesiskyrė; vaikų, turinčių mokymosi negalę, motinos labiau įsitraukia į vaiko mokymosi veiklą: suteikia daugiau paramos ruošiant namų darbus, labiau kontroliuoja ir paskatina vaiką, o motinos ir vaiko pokalbių intensyvumas grupėse nesiskyrė.

3. Statistinė duomenų analizė patvirtino hipotezę, kad tarp turinčių mokymosi negalę vaikų elgesio bei emocinių sunkumų ir motinos santykių su vaiku yra reikšminga sąveika, kuriai būdingi šie ypatumai: didesni elgesio, emociniai sunkumai, bendras elgesio ir emocinių sunkumų lygis, susijęs su prastesniu vaiko atitikimu motinų lūkesčius, retesniais motinos ir vaiko pokalbiais apie mokymąsi; elgesio (eksternalių) problemų lygis žemėja, kai motinos juos dažniau paskatina ir labiau įsitraukia į mokymosi veiklą, tačiau aukštėja stiprėjant motinų neigiamiems jausmams.

4. Regresinės analizės rezultatai parodė, kad atitikimo motinos lūkesčius laipsnis, neigiami motinos jausmai ir pokalbiai su vaiku apie mokymąsi ir mokyklą yra svarbiausi motinos ir vaiko tarpusavio sąveikų veiksniai, susiję su turinčių mokymosi negalių vaikų elgesio bei emocinių sunkumų lygiu.

LITERATŪRA

- Achenbach T. M. Manual for the child behavior checklist 4–18 and 1991 profile. Burlington, VT: University of Vermont Department of Psychiatry, 1991.
- Al-Yagon M., Mikulincer M. Socioemotional and academic adjustment among children with learning disorders: The mediational role of attachment-based factors // *The Journal of Special Education*. 2004, vol. 38, p. 111–123.
- Barkauskienė R. Motinų įsitraukimas į turinčių mokymosi negalę vaikų mokyklinę veiklą // *Psichologija*. 2003, t. 28, p. 19–33.
- Barkauskienė R. Turinčių mokymosi negalią vaikų psichosocialinio funkcionavimo ir šeimos veiksmų sąveika: Daktaro disertacija. Vilnius, 2004.
- Bugental D. B. Affective and cognitive processes within threat-oriented family systems // *Parental Beliefs Systems: The Psychological Consequences for Children* / Ed. by I. Sigel, A. McGillicuddy-DeLisi, J. Goodnow. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1992. P. 219–248.
- Coplan R. J., Hastings P. D., Lagace-Seguin D. G., Moulton C. E. Authoritative and authoritarian mothers' parenting goals, attributions, and emotions across different childrearing contexts // *Parenting: Science and Practice*. 2000, vol. 2, p. 1–26.
- Cornwall A., Bawden H. N. Reading disabilities and aggression: A critical analysis // *Journal of Learning Disabilities*. 1992, vol. 25, p. 281–288.
- Hallahan D. P., Kauffman J. M. *Ypatingieji mokiniai*. Vilnius: Alma littera, 2003.
- Feagans L. V., Merriwether A. M., Haldane D. Goodness of fit in the home: It's relationship to school behavior and achievement in children with learning disabilities // *Journal of Learning Disabilities*. 1991, vol. 24, p. 413–420.
- Fuerst D. R., Rourke B. P. Psychosocial functioning of children: Relations between personality subtypes and academic achievement // *Journal of Abnormal Child Psychology*. 1993, vol. 21, p. 597–607.
- Greenham S. L. Learning disabilities and psychosocial adjustment: A critical review // *Child Neuropsychology*. 1999, vol. 5, p. 171–196.
- Jusienė R. Fenilketonurija ir įgimta hipotiroze sergančių vaikų ir jų tėvų psichologinio prisitaikymo analizė: Daktaro disertacija. Vilnius, 2002.
- Keogh B. K., Weisner T. An ecocultural perspective on risk and protective factors in children's development: Implications for learning disabilities // *Learning Disabilities Research & Practice*. 1993, vol. 8, p. 3–10.
- Konstantareas M. M. Autistic, learning disabled, and delayed children's impact on their parents // *Canadian Journal of Behavioral Science*. 1991, vol. 23, p. 385–375.
- Kuzell N. D., Brassington J. Parenting the learning disabled child: Research, development, and implementation of an effective course // *Guidance & Counseling*. 1990, vol. 6, p. 17–26.
- Levin I., Levy-Sniff R., Applebaum-Peled T., Katz I., Komar M., Meiran N. Antecedent and consequences of maternal involvement in children's homework: A longitudinal analysis // *Journal of Applied and Developmental Psychology*. 1997, vol. 18, p. 207–227.
- Luthar S. S., Cicchetti D. The construct of resilience: Implications for interventions and social policies // *Development and Psychopathology*. 2000, vol. 12, p. 857–885.
- Margalit M., Almougy K. Classroom behaviour and family climat in students with learning disabilities and hyperactive behaviour // *Journal of Learning Disabilities*. 1991, vol. 24, p. 406–412.
- Martinez R. S., Semrud-Clikeman M. Emotional adjustment and school functioning of young adolescents with multiple versus single learning disabilities // *Journal of Learning Disabilities*. 2004, vol. 37 (5), p. 411–420.
- Michaels C. R., Lewandowski L. J. Psychological adjustment and family functioning of boys with learning disabilities // *Journal of Learning Disabilities*. 1990, vol. 23, p. 446–450.
- Morrison G. M., Cosden M. A. Risk, resilience, and adjustment of individuals with learning disabilities // *Learning Disability Quarterly*. 1997, vol. 20, p. 43–60.
- Rourke B. P., Fuerst D. R. Kognitive processing, academic achievement and psychosocial functioning: A neurodevelopmental perspective // *Developmental Psychopathology: Theory and Methods* / Ed. by D. Cicchetti, D. J. Cohen. New York: John Wiley & Sons, 1995. P. 391–423.
- Rubin K. H., Mills R. S. Conceptualizing developmental pathways to internalizing disorders in childhood // *Canadian Journal of Behavioral Science*. 1991, vol. 23, p. 300–317.
- Sameroff A. J., Seifer R., Bartko W. T. Environmental perspectives on adaptation during childhood and adolescence // *Developmental Psychopathology:*

Perspectives on Adjustment, Risk and Disorder / Ed. by S. S. Luthar, J. Burack, D. Cicchetti, J. Weisz. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 507–526.

Sattler J. M. Assessment of children: Behavioral and clinical applications. 4th ed. San Diego: Publisher, Inc., 2002.

Sorensen L. G., Forbes P. W., Bernstein J. H., Weiler M. D., Mitchell W. M., Waber D. P. Psychosocial adjustment over two-year period in children referred for learning problems: Risk, resilience and adaptation // *Learning Disabilities Research & Practice*. 2003, vol. 18, p. 10–24.

Speakman N. J., Goldberg R. J., Herman K. An exploration of risk and resilience in the lives of individuals with learning disabilities // *Learning Disabilities Research & Practice*. 1993, vol. 8, p. 11–18.

Tabachnick B. G., Fidell L. S. Using multivariate statistics. 4th ed. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon, 2000.

Tollison P., Plamer D. J., Stowe M. L. Mothers' expectations, interactions, and achievement attributions for their learning disabled sons // *The Journal of Special Education*. 1987, vol. 21, p. 83–93.

Tomblin J. B., Zhang X., Buckwalter P., Catts H. An association of reading disability, behavioural disorders and language impairment among second-grade

children // *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2000, vol. 41, p. 473–482.

Vallance D. D., Cummings R. L. Mediators of the risk for problem behaviour in children with language learning disabilities // *Journal of Learning Disabilities*. 1998, vol. 31, p. 160–171.

Vogel S. A., Hruby P. J., Adelman P. B. Educational and psychological factors in successful and unsuccessful college students with learning disabilities // *Learning Disabilities Research & Practice*. 1993, vol. 8, p. 35–43.

Werner E. E. Risk and resilience in individuals with learning disability: Lessons learned from the Kuai longitudinal study // *Learning Disabilities Research & Practice*. 1993, vol. 8, p. 28–34.

Wong B. Y. General and specific issues for researchers' consideration in applying the risk and resilience framework to the social domain of learning disabilities // *Learning Disabilities Research & Practice*. 2003, vol. 18, p. 68–76.

Žukauskienė R. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų agresyvaus elgesio ypatumai: Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius: VPU leidykla, 1998.

Žukauskienė R., Ignatavičienė K. Kai kurie lietuviškosios CBCL 4/18 versijos psichometriniai rodikliai // *Psichologija*. 2001, t. 24, p. 38–47.

LINKING MOTHERS' EXPECTATIONS, FEELINGS AND SUPPORT TO EMOTIONAL AND BEHAVIORAL PROBLEMS IN CHILDREN WITH LEARNING DISABILITIES

Rasa Barkauskienė

Summary

Though psychological studies reveal that children with learning disabilities are at greater risk for behavioral and emotional disturbances than other children are little is known about factors related to behavioral and emotional difficulties in these children. It has been claimed that the psychological difficulties faced by children with learning problems are not necessarily simple linear correlates of their academic deficits, social information processing or organic dysfunctions. Recently a need to explore a role of family on behavioral – emotional problems in learning disabled children has been stressed. Maternal expectations and child's goodness of fit within these expectations, mother's involvement with child's learning as well as mot-

her's disappointment and other emotional reactions toward a child have been hypothesized as contributing to the level of emotional and behavioral problems in children with learning disabilities.

The aim of this study was to explore the interplay between behavioral and emotional problems and mother – child interactions, as measured by child's goodness of fit level with maternal expectations, mother's positive feelings, negative feelings toward child and feelings of dissatisfaction, involvement with child's learning (support for homework, negative control of homework, encouragement of child, mother – child discussions about school and learning activities) in children with learning disabilities. The experimental

group consisted of 102 children with learning disabilities. Subjects in the control group were average achieving children selected from the same classes that contained learning disabled children. Child Behavior Checklist (CBCL 4/18; Achenbach, 1991) was used to collect data on children's emotional and behavioral problems. Child's goodness of fit within maternal expectations was assessed via Goodness of Fit Questionnaire (Feagans et al., 1991). Measures on mother's feelings toward child and involvement with child's learning were obtained via Scale of Parents' Feelings toward child and Involvement with Child Learning Questionnaire, respectively.

Comparative analysis of behavioral – emotional problems in the groups revealed that children with learning disabilities scored significantly higher on internalizing problems and total problems score but not on externalizing problems. As it was expected groups differed on mother – child interaction aspects: children with learning disabilities had lower goodness of fit level with maternal expectations, their mothers reported

higher levels of negative feelings and more intensive dissatisfaction with themselves. In contrary, positive feelings did not differ between groups. Mothers of learning disabled children were more involved with their children learning: they provided more support, encouragement and negative control. Mother – child interactions variables had significant associations with problem behaviors in children with learning disabilities. Child's level of goodness of fit with maternal expectations was significantly related to all CBCL 4/18 scores indicating that children with poorer fit had more behavioral – emotional problems. Mother's negative feelings were the second consistent correlate of behavioral – emotional problems in both groups. As it was predicted, measures of mother's involvement also correlated with problem behaviors in children with learning disabilities. Specifically, negative control was related to total problem scores on CBCL 4/18, and higher scores on mother – child discussions subscale were associated with lower scores on internalizing problems, externalizing problems and total problems.

Iteikta 2005 02 28